

**El regne de
Mallorca a través
dels albarans del
mestre racional
d'ençà la seva
reincorporació a
la Corona
d'Aragó**

Jordi Morelló Baget

Mayurqa
(2001), 27:
85-104

EL REGNE DE MALLORCA A TRAVÉS DELS ALBARANS DEL MESTRE RACIONAL D'ENÇÀ LA SEVA REINCORPORACIÓ A LA CORONA D'ARAGÓ

Jordi Morelló Baget

RESUMEN: A partir de una fuente financiera, como es la serie de registros del maestro racional que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón, el autor pasa revista a diversos aspectos relacionados con el reino de Mallorca a lo largo del período posterior a su reincorporación a dicha Corona (desde 1343 hasta 1386), esto es, por lo que respecta a la administración económica del reino insular, la preparación de armadas o las contribuciones fiscales impuestas por Pedro el Ceremonioso, entre otras cuestiones.

ABSTRACT: Using the rolls of Master Racional, which are kept in the Archives of the Crown of Aragon, as his financial source of information, the author reviews different aspects of the Kingdom of Majorca during the period following its reinstatement to the Crown of Aragon (1343-1386), including, amongst other things, the financial administration of the Kingdom of Majorca, the preparation of fleets of war ships or taxes levied by the monarch, «Pere el Cerimoniós».

Sens dubte, una de les fonts de caràcter comptable més riques que existeixen en l'àmbit de la Corona d'Aragó són els registres que emanaren de l'oficina del mestre racional. En aquest article, intentarem ressaltar les possibilitats d'aquesta font dins unes determinades coordenades espaciotemporals, ja que ens cenyirem a un sol àmbit geogràfic, com és Mallorca (i també, encara que en menor mesura, Menorca i Eivissa), i a un període que abraça una bona part del regnat de Pere el Cerimoniós, d'ençà que s'ensenyorí del regne insular. Ara per ara, no cal insistir en la importància que també té per a la història de les Balears la documentació que es troba dipositada en els rics fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.¹

¹ Així es palesa, per exemple, a l'article presentat a l'anterior número d'aquesta revista per R. CONDE, «La estructura de la administración real en la isla de Mallorca circa 1358», *Mayurqa*, 26, 2000, pàg. 145-159, dedicat a l'anàlisi d'un memoràndum de l'ACA que conté una descripció molt detallada de tot el ventall d'ingressos i despeses del Patrimoni Reial de Mallorca en aquella data.

En aquest article, oferim tot un seguit de notícies i referències de diversa índole extretes de la sobredita sèrie documental que, creiem, podran ser útils a altres investigadors, si més no com a forma d'aportar dades complementàries als treballs de recerca que es realitzen a partir dels fons conservats als arxius illencs, sobretot pel que fa a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

La figura del mestre racional es pot considerar com un dels funcionaris de l'administració reial que millor coneixem, en tant que ha estat objecte d'un estudi monogràfic.² Com se sap, l'ofici aparegué a finals del segle XIII (a l'època de Pere el Gran) importat del regne sicilià, si bé no es consolidà fins més tard, ja sota el regnat de Jaume II. El mestre racional esdevingué, junt al tresorer, un dels principals oficis de l'administració fiscal i financera de la Corona catalanoaragonesa. Ara bé, no podem passar per alt el fet que també el regne privatiu de Mallorca va dotar la seva organització administrativa d'un mestre racional (la primera menció data de 1317), ofici que va acabar de perfilar-se en temps de Jaume III.³ La reincorporació del Regne a la Corona d'Aragó el 1343, amb el consegüent desmantellament de l'estructura de l'administració illenca, suposà la desaparició d'aquest ofici; d'aleshores ençà, tots els oficials que no van ser defenestrats passarien a retre comptes de la seva gestió al mestre racional de la cort central, és a dir, del que hi havia a Barcelona.⁴

Com se sap, la funció principal del racional era el control de la despesa pública, en tant que exercia d'auditor en les operacions de totes les persones que havien realitzat una gestió econòmica o de tipus administratiu de la qual havien de donar compte: des dels oficials ordinaris de la Casa del rei als de l'administració perifèrica (incloent-hi, per exemple, el procurador reial de Mallorca) i els comissaris o oficials delegats, com serien els recaptadors d'imposts, a banda d'altres persones externes a l'administració. En paraules actuals, el mestre racional era un interventor, tasca que realitzava assistit pel personal auxiliar que treballava a les seves ordres: lloctinent, escrivans, etc. Aquest procés de fiscalització ha quedat reflectit en els diversos registres d'albarans conservats dins la secció del Reial Patrimoni de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que constitueixen una sèrie pràcticament contínua des de 1293. Tals registres contenen l'acte final de l'audició de comptes, per mitjà de la qual el mestre racional aprovava, a través d'un albarà testimonial, la gestió del compte-retent, tot alliberant-lo de futures responsabilitats. Així, a través d'aquesta documentació serial, podem veure desfilar totes les persones que mantenien una relació financera amb la Cort. Pròpiament, els registres del mestre racional contenen dos tipus d'albarans: el testimonial, ja al·ludit, i el de reconeixement de deute, el qual era lliurat juntament amb l'albarà testimonial quan les despeses superaven els ingressos, és a dir, quan la Cort restava a deure alguna quantitat al compte-retent, cosa que era bastant habitual (altrament, si els ingressos superaven les despeses, el racional no estenia cap albarà fins

² Cf. T. DE MONTAGUT, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, 2 vol., Barcelona, 1987.

³ Sobre això, op. cit., pàg. 192-195. A les famoses *Lleis Palatines* promulgades el 1337 es troben regulades les funcions d'aquest càrrec, el qual formava part del Consell Reial (vegeu nota final). Cal suposar que la Casa Reial mallorquina reproduí, a escala més reduïda, el model administratiu de la Corona d'Aragó.

⁴ No obstant això, al segle XV es procedí a una divisió de l'ofici per regnes; així, Mallorca va tornar a tenir el seu mestre racional, com també València i Sardenya; cf. T. DE MONTAGUT, «La administración financiera en la Corona de Aragón», dins AA.VV., *Historia de la Hacienda española. Homenaje al Prof. García de Valdeavellano*, Madrid, 1982, pàg. 491.

que no es donés satisfacció a la Cort de la resta deguda). En tot cas, l'albarà testimonial sempre presenta un equilibri perfecte entre les rebudes o ingressos i les «dates» o despeses, cosa que se sol fer explícit al final de cada albarà mitjançant l'expressió «compte quit»; la resta, si n'hi havia, era consignada a l'albarà d'acompanyament indicat com a debitori. Ara bé, més enllà del funcionament comptable (extensament descrit per T. de Montagut), ens interessa prestar atenció al contingut d'aquests documents. Abans de res, cal tenir en compte el decalatge que es dona respecte dels fets dels quals es ret compte, decalatge que en alguns casos pot abraçar un temps considerable. Per tant, la informació obtinguda d'aquesta documentació sempre té un caràcter retrospectiu, per la qual cosa té importància saber exactament a quin moment es refereix o durant quant de temps s'escometé una determinada gestió. Una altra observació prèvia és que la seqüència cronològica d'aquests documents no és gaire estricta, ja que trobem albarans que, a tenor de la data indicada, haurien de figurar abans o després d'altres. En qualsevol cas, no és gaire difícil localitzar cada document, si únicament es para esment a la data que correspon al moment en què es féu la rendició de comptes.

Dit això, podem passar a veure, a nivell més concret, quin tipus d'informació proporcionen aquests registres que es refereixi de forma més directa o indirecta a les illes Balears. La primera tasca duta a terme consistí a fer una ressenya de tots els albarans que es troben en aquests registres, concretament, des del volum que està catalogat amb el número 640, el qual s'inicia l'any 1347, fins al número 653, que finalitza el 1389. En total, hem regestat dotze registres (descomptats alguns que no vam poder consultar), que abracen més de quaranta anys.⁵ Com es veu, el primer volum ens situa no gaire després de la reincorporació del Regne a la Corona d'Aragó, el 1343, mentre que el darrer ens trasllada als primers anys del regnat de Joan I. Ara bé, pel que fa als dos primers registres (640 i 641), no hi hem trobat cap informació relativa a Mallorca.⁶ Aquest fet ens sorprèn, si bé es podria atribuir, en principi, a l'impàs creat per l'esmentada reincorporació del Regne a mans de Pere el Cerimoniós.⁷ Sigui com sigui, és a partir dels albarans confegits el 1354 quan les referències a Mallorca (per afers que varen tenir lloc uns anys abans, de vegades en relació fins i tot amb l'època dels reis privatus) apareixen amb una certa freqüència.⁸

⁵ ACA, RP, MR, reg. 640 (1347-48), reg. 641 (1350), reg. 642 (1354-57), reg. 643 (1357-62), reg. 644 (1362-65), reg. 645 (1366-69), reg. 646 (1369-73), reg. 647 (1373-75), reg. 649 (1377-80), reg. 651 (1382-85), reg. 652 (1385-86) i reg. 653 (1387-89). Com es veu, falten els registres 648 i 650, els quals estaven retirats de la consulta; bàsicament afecten els anys 1376 i 1381.

⁶ Amb una única excepció pel que fa a un albarà expedit el 1350 sobre les rendes reials del Rosselló, Cerdanya i Conflent, en el qual es fa menció del rei Jaume de Mallorca a propòsit de cert pacte subscrit amb l'orde de l'Hospital (28-VIII-1350). Ara per ara, passem per alt qualsevol afer que tingui a veure amb l'administració pretèrita d'aquest territori que, d'ençà la reincorporació del Regne, fou integrat dins el Principat separatament de Mallorca.

⁷ Sobre aquesta etapa tan delicada de la història de Mallorca, vegeu G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Mallorca, 1997.

⁸ Així, la primera rendició de comptes de la Procuració de Mallorca apareix consignada el 1358 en relació amb l'administració realitzada per Arnau Burguès i Bertran Roig entre els anys 1347-48. En canvi, no hem trobat res referent a l'administració dels seus precedents, la corresponent a Bernat sa-Morera i al mateix Bertran Roig o a aquest sol, d'ençà la destitució del dit sa-Morera; sobre això, vegeu G. ENSENYAT, op. cit., pàg. 403.

Un primer aspecte que podem considerar és el referent a les persones que apareixen identificades com a naturals del regne de Mallorca o bé d'altres que, independentment que fossin naturals o no, desenvoluparen algun ofici o missió en el Regne insular. En primera instància, hem de referir-nos a la màxima magistratura que representava el rei a l'illa, és a dir, el governador, càrrec que, a més de les facultats normatives, concentrava funcions de tipus judicial i militar. Com a tal, apareix esmentat el noble Artal de Fosses, si bé a propòsit de la seva destitució.⁹ Així mateix, també es fa referència al portantveu de governador, en la persona d'Olf de Pròixida, noble valencià que, a partir de 1365, passà a exercir com a governador.¹⁰ Ara bé, l'ofici que surt reflectit més freqüentment a través dels registres del racional és, lògicament, el de procurador reial. Com se sap, aquest càrrec, introduït per Jaume II de Mallorca durant la segona etapa del seu regnat (1298-1311), s'ocupava d'administrar els béns, rendes i altres drets que el rei tenia al dit Regne. A propòsit d'això, no està de més recordar que la monarquia tenia el domini directe sobre una bona part del territori illenc.

Dins el període considerat (pròpiament, des de l'abril de 1347 fins a l'abril de 1388), comptem un total d'onze procuradors en relació amb dotze períodes administratius de durada variable (vegeu taula I). Pel que fa als procuradors del període 1343-1347, no en sabem res, la qual cosa podria atribuir-se al caos que, segons R. Conde, visqué l'administració econòmica del Regne en els primers anys que va estar sota el domini de Pere el Cerimoniós. Pel que fa al període indicat, tampoc no s'observa una continuïtat absoluta, ja que s'inclouen alguns períodes intermedis en els quals l'ofici devia romandre vacant (per exemple, el 1360 i part de 1372 i 1373), tot i que tampoc no podem descartar que algunes d'aquestes mancances poguessin solucionar-se a partir, precisament, dels pocs registres del període que no hem pogut consultar. Lògicament, mentre no es procedís al nomenament d'alguna persona, l'administració econòmica del Regne no podia quedar paralitzada. Altrament, no s'observa cap periodicitat estricta en la funció de l'ofici. Alguns, segons sembla, van restar en el càrrec durant poc temps; en canvi, d'altres l'ocuparen durant força anys, de forma continuada o en diferents períodes: és el cas de Ferrer Gilabert, que va exercir durant més de divuit anys, salvant el parèntesi obert entre el 1369 i el 1373. En alguns casos, l'última data indicada coincideix amb la mort de la persona en qüestió, de manera que, en aquest cas, qui figura a l'albarà és un parent del difunt: el fill, en tant que hereu, o la vídua.¹¹

Algunes d'aquestes persones exerciren el càrrec de forma conjunta.¹² Ara bé, d'ençà la dècada de 1360, tret d'un breu període comprès entre 1369-1370, l'ofici correspongué a

⁹ El susdit noble fou satisfet de l'interès del préstec que havia realitzat quan passà a ocupar-se de l'ofici de la Governació de Mallorca. Tal préstec li havia de ser restituit en el cas que fos destituït de l'ofici sense tenir-ne culpa, com així succeí (28-V-1367 / 28-XI-1368 / 23-XI-1373). Ignorem quina fou la causa precisa de la seva destitució. L'esmentat exercí aquest càrrec durant els anys 1357-1358, sent reemplaçat per Gilabert de Centelles, que ja havia estat governador abans del susdit Foces; cf. P. CATEURA, *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma de Mallorca, 1982, pàg. 72.

¹⁰ La titulació al·ludida de portantveus de governador servia per denotar el seu caràcter subordinat respecte de la governació de l'infant Joan. Sobre el susdit personatge: À. SANTAMARIA, «El gobierno de Olfo de Prócida (1365-1375)», *Hispania*, XXV (1965), pàg. 184-218; 367-412.

¹¹ Per exemple, la rendició de comptes corresponent al darrer període de Ferrer Gilabert es féu al seu fill/hereu Marc i a la seva muller, en tant que tudriu dels altres fills del matrimoni.

¹² De fet, en els dos primers casos, sembla que la rendició de comptes es va fer a una sola persona, ja que l'altra, tot i sortir esmentada, queda al marge de l'operació. Aquest és el cas de Jaume Negre, a qui no se li va

un sol procurador.¹³ Així mateix, també apareixen retent comptes alguns altres procuradors reials, que ho eren, respectivament, de Menorca i d'Eivissa, encara que, com es veu a la corresponent taula, no s'observa un funcionament regular d'aquestes Procuracions. En qualsevol cas, tots els qui exerciren com a procuradors eren illencs. Només hi ha una excepció, que correspon a un cas especial: es tracta de Gispert de Campllonc, de la mateixa Casa del rei, el qual exercí com a tal procurador durant poc més de tres mesos aprofitant que havia estat tramès a l'illa per ocupar-se de diversos assumptes i que aleshores l'ofici es trobava vacant. D'alguns s'indica la seva condició professional com a escrivans o notaris, cosa que gairebé devia ser un requisit per exercir l'ofici, tot i que també hi figura un mercader en la persona de Jaume Eimeric, bo i acompanyant el notari Bernat Bugatell. Naturalment, caldria fer un buidatge íntegre de tots aquests albarans per saber més detalls de les respectives administracions, per exemple, pel que fa al seu salari o al del personal subaltern, dades que es podrien confrontar amb el que s'exposa al memoràndum de 1358 comentat per R. Conde. Així mateix, tota la informació que proporcionen els albarans concernents a aquest ofici pot servir de complement a la documentació serial que es conserva a l'Arxiu del Regne de Mallorca referent a la dita administració.¹⁴

Moltes de les rendes que percebia la Procuració estaven assignades a algunes persones amb caràcter de manutenció (de forma temporal o perpetua) per la prestació de serveis militars (en el cas dels cavallers), per l'exercici d'algun ofici o sense que s'indiqui una raó específica. Diversos albarans donen constància d'aquestes assignacions, com l'expedit el 6-V-1362 a favor de Francesc de Portell, en aquest cas pel fet d'exercir com a conseller.¹⁵ D'aquestes assignacions, se'n podien beneficiar no sols mallorquins, sinó també persones d'altres llocs, inclosos familiars del rei. Així, al llistat de beneficiaris, trobem algunes persones il·lustres com la infanta Constança (germana de Pere el Cerimoniós), la qual rebia 60.000 s.b. anuals sobre les rendes reials del regne de Mallorca (2-VI-1363); així mateix, també la reina Elionor tingué assignats 25.000 s. (24-IX-1366). Alguns no sempre varen ser satisfets complidament de la seva assignació, com es reconeixia a l'albarà expedit al conegut inquisidor Jaume Domènec, amb jurisdicció a Mallorca i als comtats del Rosselló i la Cerdanya (28-VIII-1364). De vegades, els deutes podien acumular-se durant molts anys: coneixem el cas de Simó dez-Valer, el qual requerí de ser satisfet de vint-i-dos anys per un censal perpetua que havia estat creat el 1319, en temps del rei Sanç (20-V-1375).

A banda dels procuradors, a penes trobem referències a d'altres funcionaris de l'administració, la qual cosa sembla lògica, atès que es tractava de càrrecs subalterns.¹⁶ Hi

poder fer conclusió de compte, raó per la qual fou empresonat a Barcelona, on morí; cf. R. CONDE, *art. cit.*, pàg. 148. També varen ser problemàtics els casos de Bertran Roig i d'Arnau Burguès, la qual cosa permet a aquest autor afirmar que va existir un cert caos en l'administració econòmica del Regne en els primers anys sota la dominació de Pere el Cerimoniós.

¹³ Justament, el pas de dos procuradors a un de sol seria signe, a parer de R. Conde, de l'ascens que experimentà aquest ofici en convertir-se en la segona magistratura del Regne, després de la del governador, quan anteriorment hauria estat un càrrec de menor rellevància; cf. R. CONDE, *art. cit.*, pàg. 158.

¹⁴ Sobre això, vegeu R. URGELL, *Arxiu del regne de Mallorca: Guia/Guía*, Palma, 2000, pàg. 29-33.

¹⁵ Tal assignació, com sol ser habitual, es referia a les despeses del vestit i al manteniment de bèsties (en aquest cas, de quatre).

¹⁶ El memoràndum de 1358 ofereix una relació molt completa de tot el personal que treballava en l'administració reial del Regne; vegeu R. CONDE, *art. cit.*

ha un funcionari, tanmateix, que caldria situar a part: ens referim al mestre de la Seca. Això no obstant, tan sols hem localitzat una referència a aquest tipus d'administració: la corresponent a Pere Roig, el qual morí a finals de març de 1348 a causa de la pesta («car sobreveent la morteldata el dit P. Roig passà d'esta vida»), de manera que el corresponent albarà fou expedit al seu nét Galbert, en tant que hereu (22-XII-1354).¹⁷

De fet, no fou l'única persona de l'administració que morí pel contagi de la malaltia, ja que, entre els afectats, també figuren els més alts funcionaris del Regne: tal és el cas dels governadors Felip de Boil i Arnau de Lupià i dels dos procuradors Bertran Roig i Arnau Burguès.¹⁸ Així, l'albarà corresponent al dit Burguès fou expedit al seu fill i hereu Ramon (24-I-1358). Afegim-hi encara un altre cas (el procurador Jaume Negre), que moriria arran de la segona onada de la pestilència.¹⁹

Alguns mallorquins també van accedir a càrrecs de l'administració central: tal seria el cas de Jaume Roig, el qual exercí com a tresorer de la Corona. Hi ha un albarà corresponent a l'administració del susdit Roig, comptadora des del juliol de 1347 fins al juny de 1349, quan morí (12-VIII-1356). Aquest ofici ja existia en temps de la dinastia privativa, però també va ser eliminat d'ençà la nova situació política implantada arran de la reincorporació del Regne insular.

La resta de persones identificades com a illenques eren externes a l'administració. En la corresponent nòmina, que no és gaire extensa (al voltant d'una vintena de persones), figuren alguns religiosos (en relació, com veurem, a les col·lectes de les dècimes), un cavaller i alguns mercaders. D'altres apareixen identificats simplement com a ciutadans de Mallorca. Com a eivissencs només trobem indicades dues persones (vegeu taula II).

Atès el caràcter retrospectiu de la font que utilitzem, també hi ha alguns afers que es remunten als regnats dels dos darrers reis de Mallorca: Sanç i Jaume III.²⁰ Deixant de banda les diverses al·lusions que es fan a aquests reis, hi ha altres informacions que resulten més interessants, com són les relatives al dissortat fill de l'exrei Jaume III de Mallorca (o Jaume de Montpeller), és a dir, l'infant homònim, després que fos capturat a la batalla de Lluçmajor. El fet està en relació, justament, amb el seu captiveri a Barcelona: hom passa compte de les despeses sostingudes pels seus guardians fins al moment de la fugida.²¹

Tot seguit, passarem revista a altres qüestions que aquests registres permeten airejar, especialment pel que fa als afers comesos a algunes persones trameses pel rei a l'illa amb missions específiques, de la qual cosa estem informats bastant bé, en tant que

¹⁷ El període administrat abraça del 26-VI-1343 fins al 31-III-1348.

¹⁸ Cf. P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 72; G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca*, cit., pàg. 403.

¹⁹ Cf. R. CONDE, art. cit., pàg. 148.

²⁰ Per exemple, l'albarà expedit el 26-X-1356 tracta d'un violari assignat a la persona que exercí com a majordom d'aquests dos reis.

²¹ Tan il·lustre presoner fou comanat al cavaller Ferrer de Manresa i a Galceran de Cartalla, els quals es varen encarregar de vigilar-lo alternadament per setmanes (10-III-1366). Hom en fa al·lusió a propòsit de les despeses fetes pels susdits carcellers o també per algunes reparacions que es varen fer al castell nou de Barcelona, on va estar empresonat (7-IV-1365). Així mateix, a l'albarà expedit el 25-XI-1361 es feia reconeixement a Gispert de Campllonc del que havia despès per les vestimentes, robes i altres coses, per un total d'11.600 s.b., administrat des de l'1-VII-1358 fins al 30-VI-1361 (25-XI-1361). Posteriorment (12-VIII-1379), també es fa al·lusió a la invasió protagonitzada pel dit infant el 1375 sobre els comtats ultrapiurenencs. Sobre la vida d'aquest infant, vegeu J. E. MARTINEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, 1960.

varen ser objecte de fiscalització a part. En primer lloc, podem referir-nos a la comissió feta a Pere Roig amb l'objectiu de recaptar tots els diners que fossin deguts del temps del darrer rei de la dinastia privativa.²² Posteriorment, Gispert de Campllonc va rebre l'encàrrec de convenir reduccions dels lluïsmes que s'havien de percebre de les possessions de la ciutat i regne de Mallorca, concretament, fent una rebaixa (del terç que es cobrava fins aleshores) a la vuitena o desena part, per mitjà de la qual cosa s'esperava que es produiria un increment en el nombre de transaccions. Així mateix, una altra de les missions que li foren encomanades era ocupar-se de l'establiment de terres de la manera que veiés més convenient (15-X-1361). Berenguer Llobet, escrivà del racional, va ser tramès —a principis de 1369— per tal de rebre els drets que es percebrien sobre els béns alienats a mà morta i amb facultat de poder-ne fer composicions (4-IX-1370).²³ Més endavant, s'intentaria dur a terme la recuperació dels béns alienats a les Illes: així, el 1382 es féu comissió a diverses persones, incloent-hi el mateix procurador reial (Ferrer Gilabert), per recobrar els censos i totes les rendes o els béns que haguessin estat venuts mitjançant carta de gràcia, amb facultat, però, de poder fer noves alienacions fins a una determinada quantitat (28-IV-1386). Així mateix, també estem informats del que cobrà un porter el 1380 com a rebedor de la moneda procedent de diverses persones, a les quals foren venuts o amortitzats diversos drets i rendes a cert temps per part del governador de Menorca. A propòsit d'aquest fet, s'invoca una normativa vigent a les Balears i als comtats del Rosselló i la Cerdanya, per la qual es prohibia alienar béns a mà morta sense disposar d'una llicència especial del rei.²⁴ Després de la mort de Pere el Cerimoniós, hi va haver alguns assumptes que van quedar pendents de resolució: així, Mateu de Loscos, escrivà de la Procuració Reial, fou comissionat juntament amb un porter a rebre tot el que fos degut a l'escribania de la dita Procuració pels drets dels segells de l'època de l'esmentat rei (3-VII-1389). Tot plegat, es tracta de qüestions relatives a l'administració del Patrimoni Reial.

Hom pot fer referència a altres comissaris enviats pel rei en diversos moments per passar comptes amb el procurador reial i amb la resta d'oficials per tal d'agilitar el cobrament dels possibles deutes que estiguessin pendents. Altre cop, hem de referir-nos a Gispert de Campllonc, que fou comissionat a finals de 1355, entre altres coses, per tal de rebre qualsevol quantitat que fos deguda a la Cort per raó de l'administració dels procuradors reials o de la d'altres oficials i comissaris (11-X-1361); el mateix individu (en tant que escrivà de la Tresoreria) va ser enviat de nou a Mallorca a l'abril de 1357 per demanar als oficials reials del dit regne (concretament, els procuradors reials, els regents de les escribanies de les corts del veguer i batlle de la ciutat de Mallorca, així com els mateixos veguers i batlles, a més del lleuder, mostassafs i comissaris reials) de rebre el compte de tot el que tinguessin per raó del seu ofici (15-X-1361). Berenguer Llobet, escrivà del racional, fou comissionat pel gener de 1369 per tal de supervisar l'actuació de tots els oficials, llevat del procurador reial (5-IX-1370). És evident que, a través d'aquests comissaris, a banda de voler assegurar el bon funcionament de l'administració, es pretenia

²² Administrat del juny de 1346 fins al novembre de 1347. S'hi consigna una rebuda de 338 ll.m. i escaig (10-XII-1354).

²³ Així mateix, el 1371 fou comissionat Huguet Cardona amb la missió de desempenyorar i desobligar censals, rendes i altres drets posseïts al regne de Mallorca (8-III-1378).

²⁴ Això no obstant, el mateix rei reconeixia haver passat per alt sovint aquesta prohibició «car necessitat de moneda forçave moltes vegades lo dit senyor d'atorgar e donar les dites llicències, com no fos cosa a ell molt perjudicial, majorment com eren fetes a poch temps» (12-V-1386).

exercir un control més directe sobre el Regne. Pericó Comte, de Casa del rei, realitzà diverses comissions el 1373 «en los negocios de la reformació e bon estament de la dita isla e regne de Mallorques» (12-VIII-1374); així mateix, Francesc Ferrer, també de Casa del rei, fou enviat el 1375 per auditar els comptes dels oficials reials, entre altres afers (10-V-1378). En aquest mateix albarà, es fa al·lusió al noble Berenguer d'Abella amb el títol de reformador del Regne,²⁵ a propòsit del salari que havia de cobrar, tant ell com també els seus assessors i l'esmentat Francesc Ferrer, en tant que procurador fiscal. Aquests salaris havien de ser satisfets, no pas pel fisc reial, sinó per la Universitat de Mallorca, és a dir, per l'erari municipal.²⁶

Un altre aspecte és la incidència que poguessin tenir determinades disposicions reials sobre els naturals del Regne i especialment pel que fa a alguns col·lectius, com els mercaders. Així, consta que el mercader mallorquí Bartomeu Segarra, per ell mateix i com a procurador d'altres mercaders mallorquins, barcelonins i valencians, va satisfer certa quantia a un oficial de la Cort del rei, a Perpinyà, pel dret de segell d'una marca atorgada als dits mercaders (22-X-1354).²⁷ En canvi, a propòsit de la recaptació del vectigal impost que es prenia sobre totes les mercaderies que s'exportaven o importaven de Castella (l'anomenat *dret de quema*) es fa constar expressament que no es podia obtenir res, ja que no es tenia esment d'existir una circulació mercantil en un o altre sentit (12-X-1387).²⁸ Aquesta declaració pot sorprendre un xic, tenint en compte que, pel que fa a la dècada de 1380, es donaren diverses llicències d'exportació amb destinació a Castella (sis el 1385 i dues el 1386), tot i que és veritat que, a partir de 1387, precisament, no es registra cap altra llicència, com tampoc durant els anys immediatament posteriors.²⁹ Per tant, tal apreciació podria ser vàlida en part a partir d'aquell any, però no abans.

Una menció especial mereix la recaptació del morabatí (o monedatge), impost directe de caràcter periòdic (com se sap, s'havia de pagar cada set anys) que gravava cada llar o foc a partir d'una única taxa d'1 morabatí (= 8 sous).³⁰ Tocant a la percepció d'aquest impost, la gestió del qual s'escau dins l'àmbit de l'administració del Regne, hi ha diverses notícies que s'hi relacionen: el ja esmentat Gispert de Campllong fou comissionat pel rei el 1356 per reclamar de la ciutat i regne de Mallorca un avançament del morabatí que s'havia de pagar l'any següent (11-X-1361). El 1370, el porter Pere Segalers reté compte de 4.554

²⁵ De fet, la figura d'aquests reformadors comptava ja una certa tradició a l'època de la dinastia privativa; vegeu F. SEVILLANO, «De la Cancillería de los reyes de Mallorca (1276-1343)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXXII (1972), pàg. 230.

²⁶ Sobre la reforma proposada el 1372 pel susdit Abella i el governador Olf de Pròixida, vegeu P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 154 i seg.

²⁷ Com se sap, el dret de marca autoritzava a prendre represàlies contra tots els mercaders d'una nació enemiga per tal de compensar els possibles perjudicis ocasionats als locals.

²⁸ Pel que fa a Mallorca, la percepció d'aquesta exacció fou encomanada al mercader barceloní Jaume Vidal.

²⁹ Segons les dades exposades per P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 165, a partir de l'estudi de F. SEVILLANO, «Mercaderes y navegantes mallorquines (s. XIII-XV)», dins J. MASCARO (coord.), *Historia de Mallorca*, IV, Palma, 1971, pàg. 463.

³⁰ Els diversos estudis dedicats a aquest impost, el qual fou introduït per Jaume II el 1301, s'han centrat sobretot en les recaptacions realitzades durant la primera meitat del segle XIV: À. SANTAMARIA, «Demografía de Mallorca. Análisis del morabatín de 1329», *Mayurqa*, 20, 1981-1984, pàg. 155-222; J. SASTRE, «El impuesto del morabatín en el reino de Mallorca (1300-1349)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 10, 1989, pàg. 145-157.

ll.m. per la col·lecta del morabatí de dos anys abans.³¹ També tenim esment del morabatí de 1382, de la col·lecta del qual s'ocupà el mateix procurador reial (Francesc Gilabert), consignant un total de 31.244 s. 9 d.b., 1.785 reials i 14 s. 4 d.m. (10-VI-1388).³² Com es veu, si tals col·lectes del morabatí varen ser totes les que es van fer durant aquest període, s'observa un cert desajust en la seqüència que s'hauria hagut de seguir, ja que entre el 1357 (any oficial del morabatí) i el 1368 s'obre un parèntesi d'onze anys.³³ Ara bé, segons les dades aportades per F. Sevillano, hi va haver una altra col·lecta el 1364, la qual cosa hauria alterat la periodicitat just en el sentit invers, de manera que s'haurien recaptat més morabatins dels que realment pertocaven per imperatiu legal. Si era així, el fet estaria en sintonia amb la forta pressió fiscal que va haver de suportar el Regne durant la guerra amb Castella, conclosa el 1365.

Al marge de les qüestions més directament relacionades amb l'administració reial, hi ha molts altres aspectes que també podien ser objecte de fiscalització per part del racional. Una de les qüestions que surten amb relativa freqüència té a veure amb l'armament de galeres, en relació amb els successius conflictes en els quals la Corona d'Aragó va estar implicada i que, de rebot, varen involucrar els territoris reincorporats. Els albarans dels primers registres consultats, en tant que referits als anys pertanyents a la dècada de 1350, contenen informació sobre les diverses operacions navals dutes a terme en el marc de la guerra amb Gènova i les revoltes a Sardenya. Hom troba Mallorca implicada en els diversos estols constituïts per galeres armades en diferents ciutats marítimes de la Corona, generalment Barcelona i València i, naturalment, també Mallorca; la mateixa illa servia d'escala a les expedicions procedents de València.³⁴ A nivell més concret, podem referir-nos a les galeres armades el 1351 a València i Mallorca que foren trameses a les parts de Romania, capitanejades pel noble Ponç de Santa Pau (20-XI-1354).³⁵ Com se sap, aquesta expedició se saldà amb un desastre a la batalla naval de Constantinoble, pel febrer de 1352.³⁶

En relació amb les expedicions militars, hi ha altres activitats consignades als registres del racional, com seria el noliejament d'algunes embarcacions per dur a terme funcions assistencials: per exemple, les que acomplí el pàmfil pertanyent a Bartomeu de

³¹ Incloses poc més de 348 ll. de «reebusca», acte pel qual un oficial del rei compareixia a cada parròquia per indagar si tal morabatí havia estat collit diligentment. En aquest cas, es trobaren moltes persones que no havien pagat i, per consegüent, varen ser obligades a fer-ho. Aquest albarà és interessant també pel fet d'inserir una relació detallada de parròquies i de les quantitats cobrades a cada una (29-IV-1370).

³² Mateu de Loscos, escrivà de la Procuració Reial, rebé en dipòsit 2.000 florins procedents de la dita col·lecta (14-X-1384).

³³ Dels dos primers morabatins corresponents al període de domini catalanoaragonès, no en sabem res. Partint, però, del morabatí de 1343, les fites següents serien el 1350 (això no obstant, es recaptà el 1349), el 1357, 1364, etc.; partint de la col·lecta realitzada el 1368, la següent s'esqueia, efectivament, el 1382, sent el darrer morabatí que es collí en temps de Pere el Cerimoniós. F. Sevillano considerava que el morabatí de 1382 va ser un avançament que es va fer de la col·lecta de 1385. Fos com fos, aquest mateix autor reconeix que, encara al segle XV, no existia una regularitat clara en els períodes septennals i la causa d'aquesta disfunció estaria, justament, en els diversos avançaments consentits a la monarquia.

³⁴ En canvi, l'expedició procedent de Barcelona feia cap al port de Maó, que constituïa el lloc de reunió de tot l'estol. Així es posa de manifest a propòsit de l'armada realitzada a l'abril de 1353.

³⁵ Així mateix, coneixem la ruta que seguí aquest estol a tenor de les despeses que es varen fer en els diferents ports als quals recalà: a banda de Mallorca, Càller, Messina, Rèjol, Canea i Constantinoble (26-V-1354).

³⁶ Cf. P. CATEURA, *La trentena esgarriadora: guerra i fiscalitat (el regne de Mallorca, 1330-1357)*, Palma de Mallorca, 2000, pàg. 84.

Vilafranca, el qual serví per portar farratge arran del viatge del rei a Sardenya el 1354 (25-VI-1356). Així mateix, pels registres del racional es dona constància d'algunes transaccions amb el mateix conflicte bèl·lic com a teló de fons: com ara, certa llana anglesa que transportava una nau castellana i que es deia ser de genovesos, la qual fou confiscada i venuda després a la ciutat de Mallorca (16-VIII-1356).³⁷ El mateix tipus de represàlia es va prendre el 1356, en aquest cas contra tots els vaixells i mercaderies que eren dels súbdits del rei de Castella (11-X-1361). Potser en relació amb aquest fet, coneixem el cas d'una nau castellana (d'un tal Michili Singritito, burgès de Famagusta, Xipre), la qual, estant al port de Mallorca sense patró, va ser ocupada per Gilabert de Centelles per passar a integrar l'estol de Bernat de Cabrera (3-XII-1362). Justament, un altre episodi relacionat amb la guerra de Castella és el referent a l'estada del mateix rei a les Balears per foragitar l'estol del rei castellà, que aleshores (juny de 1359) tenia assetjat el castell i la vila d'Eivissa amb la intenció —segons s'indica a la font de referència— d'ocupar aquesta illa.³⁸ Així mateix, també es fa referència a l'ambaixada que realitzà l'esmentat Bernat de Cabrera davant el rei de Castella (segons comissió rebuda pel maig de 1349) a bord de quatre galeres, una de les quals fou armada a Mallorca (2-I-1366). Per altra banda, també trobem alguns mallorquins com a patrons d'algunes de les galeres que integraren els diferents estols o de vegades fins i tot com a capitans d'alguna armada.³⁹

D'ençà de 1367, trobem actuant Bernat Bugatell com a escrivà de les armades reials que es feien al regne de Mallorca. Els motius de la construcció de vaixells podien ser de caire militar (de cara a les expedicions a Sardenya) o de defensa de l'espai marítim, com en l'acordament de dues galeres (pel juny de 1367) que havien de servir per foragitar les del jutge d'Arborea (26-XI-1372). Pel setembre de 1369 fou acordada una altra galera per trametre a Sardenya (14-XII-1372), mentre que pel juliol de 1371 es fa esment de dues galeres i d'altres vaixells (naus, pàmfilis i coques) que foren noliejats pel passatge que l'anglès Walter Benedict havia de fer a l'esmentada illa per fer front a la revolta del jutge d'Arborea, sent el capità d'aquest estol el governador Olf de Pròixida (26-XI-1372).⁴⁰

Altres vegades, el motiu podia ser la realització d'ambaixades o d'altres missions, com les dues galeres acordades pel juny de 1370, les quals passaren a integrar l'estol capitanejat pel mateix Olf de Pròixida que havia d'acompanyar el Papa (Urbà V) en el seu viatge de retorn a Avinyó des de Roma (14-XII-1372);⁴¹ també es fa referència a una altra galera (abril de 1371) en la qual Bernat Conill, de Casa del rei, va ser tramès com a missatger davant el rei de Sicília (14-XII-1372). En suma, en el període administrat pel dit Bugatell —comprès entre el juny de 1367 i el juliol de 1371 (com es veu, abraça el període durant el qual també exercí com a procurador reial)— s'armaren vuit galeres. En tant que

³⁷ Aquestes accions antigenveses de vegades podien afectar italians d'altres ciutats: coneixem el cas d'un ciutadà barceloní, el qual fou retingut a la presó de Milà en represàlia d'una nau que fou presa a les mars de Mallorca com es deia ser de genovesos, mentre que alguns ciutadans milanesos al·legaven que era d'ells (6-VIII-1367).

³⁸ Sobre aquest fet, hi fan referència diversos albarans, a propòsit de les vitualles, pagament de la tripulació o compra de material per a l'estol que es traslladà a Mallorca per fer front a l'amenaça castellana (2-I / 4-II / 27-III-1363 / 28-IX-1366 / 24-V-1368 / 15-III-1369).

³⁹ Tal seria el cas de Bonanat Maçanet, el qual capitanejà l'armada que es dirigí el 1356 a Sardenya (26-V-1368).

⁴⁰ Aquest estol fou sufragat per la proferta que va fer el General del regne de Mallorca el mateix any. El passatge a Sardenya de la companyia mercenària dirigida per l'esmentat Benedict, el qual a la nostra font trobem escrit com a Gauter Beneset, no va arribar a fer-se; cf. M. T. FERRER MALLOL, «La organización militar en Cataluña en la Edad Media», *Revista de historia militar*, núm. extra, 2001, pàg. 180-181.

⁴¹ Uns mesos més tard, es feia reconeixement de deute a favor del dit noble per aquesta missió (8-XI-1372).

escrivà de les dites armades reials, Bernat Bugatell continuà en actiu, com es veu a propòsit d'una altra operació realitzada el 1374 de cara a la construcció de sis galeres, tenint també com a marc de fons la defensa del regne de Sardenya (27-VI-1385). A banda de l'actuació d'aquest notari, es dona constància del pagament d'alguns serveis prestats per mallorquins en relació, igualment, amb les campanyes dutes a terme a Sardenya.⁴² El 1376 foren armades algunes galeres a Mallorca, les quals passaren a formar part de l'estol que fou tramès a Marsella per acomboiar el Papa (Gregori XI) en el viatge que l'havia de portar a Roma.⁴³ Al marge del suport prestat als pontífexs i de la qüestió sarda (que tant d'interès tenia per al monarca, però gens ni mica per als mallorquins), els albarans del racional també es fan eco de les relacions amb alguns països nord-africans.⁴⁴ Així mateix, es registren alguns actes propis de la guerra de cors tan en boga en èpoques pretèrites.⁴⁵

A banda d'això, hi ha altres qüestions que s'emmarquen en la relació Corona-Universitat. La principal qüestió que apareix reflectida té a veure amb el pagament de donatius. Això no obstant, les informacions proporcionades pels albarans del racional són limitades, en tant que es tracta d'assumptes que estan al marge de l'administració reial. Als registres del racional tan sols podem esperar trobar referències indirectes a algunes de les diverses demandes que la monarquia va fer a la Universitat de Mallorca durant el període objecte d'estudi, però ni molt menys es pot traçar un quadre complet d'aquestes demandes, tal com es pot posar de manifest partint dels estudis que ja han estat realitzats en aquest camp.⁴⁶

Tals subsidis eren acordats pel Consell General de Mallorca, en tant que òrgan representatiu de tot l'Arxipèlag, tot i que Menorca, durant aquesta època, féu tot el que pogué per segregar-se'n. Com explica P. Cateura, el sistema tradicional va ser abolit el 1356, a partir del qual es crearen dos districtes fiscals autònoms: el de Mallorca, amb Eivissa-Formentera, i el de Menorca.⁴⁷ A partir d'aleshores, malgrat el posterior intent de reagrupar ambdós districtes en un de sol,⁴⁸ la concessió de donatius al rei es va fer de forma separada.

Les quantitats d'aquests donatius podien ser satisfetes als mateixos comissaris reials que eren tramesos a l'illa. Així, Huguet Cardona, escrivà de la Tresoreria, fou comissionat pel gener de 1354 per tal de rebre totes les quantitats que pogués aconseguir de les Universitats i d'altres persones de Catalunya i Mallorca de cara a finançar l'estol que es preparava contra els genovesos i els rebels sards; consta que les Universitats del regne de

⁴² A Pere Bernat, respecte del nòlit d'una galera que serví a les mars de Sardenya entre l'agost de 1371 i el març de 1373, noliejada en nom tant del rei com del General de Catalunya (8-IV-1373) o també pel bescuit i pa que comprà per a la tripulació d'una galera (9-IV-1373); a Guillem de Ciges, en tant que distribuïdor de les vitualles que foren trameses a Sardenya el març de 1372 per assistir l'estol i els soldats (12-I-1373); a Pere Miralles, per haver portat alguns soldats malalts de Càller a Mallorca per l'agost de 1372 (4-I-1373).

⁴³ Complint certa disposició donada per les Corts Generals de Montsó (27-XI-1378).

⁴⁴ Hom fa referència a l'ambaixada que va fer Joan Roig, ciutadà de Mallorca, davant els reis de Tremissèn, Constantina i Tunis (12-I-1371).

⁴⁵ Com ara la confiscació realitzada sobre les mercaderies de sarraïns que foren trobades en una nau del mallorquí Guillem Alboreda (29-I-1370).

⁴⁶ Aquest quadre ha estat traçat per P. Cateura als diversos estudis que ha realitzat. Aquí intentarem confrontar, en la mesura possible, les informacions que dona aquest autor amb les obtingudes dels albarans del racional.

⁴⁷ Cf. P. CATEURA, *La trentena esgarriadora*, cit., pàg. 113.

⁴⁸ Sobre això, P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 132-35.

Mallorca havien de lliurar-li 3.300 ll.b. (8-VIII-1355 / 15-V-1369). Més endavant, el 1356, es fa menció a la proferta graciosa que varen fer els jurats de Mallorca (5.000 ll.m.) en ajuda de la guerra de Sardenya, concretament, en la defensa del cap de Lugudor. Efectivament, segons P. Cateura, els jurats lliuraren d'immediat 100.000 sous, corresponents al terç de la quantitat que varen oferir.⁴⁹ A través dels registres del racional, podem veure que tal quantitat va ser percebuda pel domèstic Gispert de Campllonc (11-X-1361).

Ja durant la guerra contra Castella, la contribució mallorquina va poder seguir diverses vies. Hom fa al·lusió, en primer lloc, a les 10.000 ll. atorgades pel regne de Mallorca, que serviren per garantir el préstec que va fer el canvista barceloní Jaume dez-Vilar per costejar el sosteniment dels cavallers que el comte de Trastàmara posà a disposició del Cerimoniós (22-I-1359). Més endavant, es fa una altra al·lusió a la proferta que varen fer els jurats de Mallorca per pagar el sou de 200 genets (16-I-1362).⁵⁰

També es va haver de contribuir de cara al manteniment de 300 cavallers que operaven a la frontera del regne de València amb Castella, a la qual cosa es destinaren poc més de 42.800 ll.b. (10-II-1369). Com hem indicat abans, tals contribucions, tant si anaven a compte d'un cert nombre de combatents a cavall com si es feien mitjançant l'establiment d'una determinada quantitat, s'havien de convenir entre Mallorca i Menorca per separat: així apareix consignat a propòsit de la tramesa d'un porter a Mallorca a finals de 1361 per demanar als prohoms els 1.000 reials que devien dels 5.000 que havien atorgat i per reclamar als de Menorca (a principis de l'any següent) el que els restava pagar a compte d'aquesta mateixa proferta i també pel que els pertocava en el sou dels 200 cavallers (16-IX-1362). Ara bé, mentre els menorquins varen donar compliment a aquestes demandes, els mallorquins, com féu constar el susdit porter, no varen voler donar res. Hom fa esment igualment a un do i préstec que féu la ciutat i els llocs de Mallorca, com també el bisbe i altres eclesiàstics del Regne, per pagar les companyies de mercenaris que estaven a França esperant el moment de passar a la Península: per aquesta raó, es signa una rebuda d'11.066 reials i 10.000 florins, quantitats que foren cobrades pel vicealmirall de Catalunya, Guillem Morey, quan fou comissionat a Mallorca el 1362 (3-V-1363).⁵¹

Al mateix albarà es fa al·lusió a la proferta que el regne de Mallorca faria a les Corts Generals de Montsó, les primeres d'ençà la reincorporació en les quals participaren representants mallorquins.⁵² Així mateix, de 1365 es fa esment als 13.000 reials que el General del dit Regne s'avingué a pagar en la proferta que va fer a les Corts Catalanes en ajuda de la guerra contra Castella.⁵³

Després d'aquest conflicte bèl·lic d'àmbit peninsular, hi hagué més contribucions justificades per la guerra de Sardenya, de manera que seguim trobant referències a l'actuació del Consell General del regne de Mallorca (o, dit de manera més simplificada,

⁴⁹ Cf. Ibídem, pàg. 120.

⁵⁰ Inicialment, el nombre de genets fou de 300, segons el que indica P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 131. Sobre els pactes establerts entre el monarca i Enric de Trastàmara, vegeu M. T. FERRER MALLOL, «La organización militar», cit., pàg. 178-179.

⁵¹ L'esmentat vicealmirall apareix com a rebedor de més quantitats que foren transferides a d'altres persones (12-X / 15-XI-1363).

⁵² Cf. P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 132. Com se sap, el regne de Mallorca en cap moment no va tenir dret a celebrar Corts pel seu compte.

⁵³ Aquesta quantitat no va ser cobrada íntegrament, ja que en mancaven 725 reials (27-VIII-1366).

del General) en l'aprovació de nous donatius. En alguns albarans es fa al·lusió als 120.000 florins que la ciutat i regne de Mallorca atorgaren el 1366 al comissari Pauquet de Bellcastell (10-X-1366 / 29-IV-1370).⁵⁴ Consta que, durant el juny d'aquell any, es desplaçà a l'illa un oficial del rei per reclamar del governador Olf de Pròixida i del mateix Bellcastell 12.000 florins o bé 10.000 reials d'aquell donatiu.⁵⁵ A començaments de l'estiu de 1369, es va fer una altra comissió per rebre un nou donatiu del General en defensa del regne de Sardenya: en aquesta avinentesa, els jurats de Mallorca pagaren més de 37.600 florins dels 40.000 que havien promès (18-VIII-1372).⁵⁶ Hi hagué un altre donatiu atorgat pel dit General, juntament amb Menorca i Eivissa, de 8.000 reials pagadors a Mallorca i 10.000 florins pagadors a Barcelona (com es veu, l'espècie monetària depenia del lloc on s'havia de pagar el donatiu),⁵⁷ segons la comissió feta a un domèstic del rei pel juliol de 1370 (27-I-1371).⁵⁸ De 1371 consta una altra comissió —realitzada pel mateix procurador reial de Mallorca— per demanar el donatiu que s'esperava rebre del General de Mallorca per contribuir en la tan anhelada restauració del regne de Sardenya: la proferta fou de 25.000 florins, equivalents a 18.333 ll., 18 s. i 8 d.m. (9-XII-1373). A tot això cal afegir-hi els 10.000 florins que atorgà el Consell de Mallorca el 1374 (en caràcter d'avançament) també en defensa de Sardenya, cosa que coincidí amb la important carestia que es registrà aquell any (27-VI-1385).⁵⁹ El 1382, els jurats de Mallorca havien de lliurar 10.000 florins dels 30.000 que foren atorgats a Lleida dos anys abans (10-VI-1388).⁶⁰ Hi ha, en canvi, altres donatius d'aquest període dels quals, a partir de la font en qüestió, no en tenim constància.

A banda dels municipis, també els jueus estaven en el punt de mira de les diverses demandes realitzades per la monarquia de cara a l'obtenció d'ajuts econòmics. Hi ha diverses al·lusions a subsidis formulats a l'aljama de Mallorca. Per exemple, de 1348 es dóna constància d'un subsidi de 5.000 florins que els fou reclamat, tant per l'execució que es feia contra l'exrei Jaume de Montpeller, com també per trametre socors a Sardenya per combatre la revolta que esclatà en aquesta illa.⁶¹ Més endavant, es fa referència a un altre subsidi (per 4.500 florins) que la dita aljama concedí al rei per algunes necessitats que no s'especifiquen, tot i que finalment es va fer una composició rebaixant la quantitat a 3.000

⁵⁴ El segon albarà es refereix a l'execució feta al susdit comissari del que havia de tornar a la Cort sobre una resta de les quantitats que havia rebut dels jurats de Mallorca. Sobre els problemes originats pel dit comissari, ens remetem al que n'explica P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 132.

⁵⁵ Hom rebé dels jurats de Mallorca (per via de canvi) 6.583 ll. i escaig de moneda barcelonesa (10-X-1366).

⁵⁶ Sobre aquest nou servei, P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 135.

⁵⁷ Ambdues sumes serien equivalents als 20.000 fl. que indicava P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 135.

⁵⁸ Hom cobrà íntegrament els 8.000 reials, mentre que, de l'altra suma, 566 fl. 7 s.b. foren rebuts pel comissari i la resta (9.433 fl. 4 s.b.) fou pagada a Huguet Cardona, en tant que distribuïdor de la moneda assignada a les galeres que havien de ser trameses a Roma.

⁵⁹ Aquesta quantia va ser considerada pel monarca del tot insuficient, per bé que el Consell General perseverà en la seva posició, segons P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 136.

⁶⁰ Rebut 6.600 florins, tenint en compte que els romanents 3.400 florins foren pagats al tresorer Pere dez-Vall. A aquest donatiu també hi fa referència P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 170.

⁶¹ El comissari encarregat d'aquesta gestió cobrà només 2.000 florins, ja que dels restants 3.000 es féu avinença amb el rei, segons quedà registrat en els comptes de la tesoreria (20-IX / 12-XII-1365). Els esmentats 5.000 florins corresponen als 90.000 sous (comptant el florí a raó de 18 s.) que anota P. CATEURA, «La contribución confesional: musulmanes y judíos en el reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 20-21, 1999-2000, pàg. 136.

florins (7-X-1370).⁶² A banda d'aquests subsidis extraordinaris (evidentment, no varen ser els únics reclamats per la monarquia),⁶³ les aljames tenien contretes altres obligacions fiscals de tipus ordinari, com els 12.000 s. que eren tingudes de pagar cada any en concepte de quèstia;⁶⁴ hom envià comissaris el 1380 per demanar a l'aljama de Mallorca el que devia per la dita raó (17-IX-1383). Aquest ingrés apareix assignat més endavant (1388) a un mercader de Saragossa, en tant que pagador dels vestits i d'altres despeses de diversos servidors de la Casa Reial (falconers, ministrers i broadors), a banda de la quantitat que també tenia assignada sobre les rendes de la Procuració Reial de Menorca (3-VI-1389).

En darrer lloc, podem referir-nos a les demandes realitzades a l'estament eclesiàstic. Justament, els registres del racional constitueixen una bona font d'informació pel que fa a la recaptació de les dècimes. La primera referència correspon a la dècima biennal de 1355 a propòsit d'algunes quantitats traspassades pels sotscol·lidors del bisbat de Mallorca al comissari Gispert de Campllonc quan fou enviat a l'illa per l'abril de 1357 (15-X-1361). El 1375, una de les missions encarregades al domèstic Francesc Ferrer era rebre dels col·lidors del bisbat els diners de la dècima triennal que atorgà el papa Gregori XI al rei, de la qual cosa calia respondre al canvista barceloní Pere dez-Caus (10-V-1378). Tocant a aquesta mateixa dècima, el canonge de la Seu Bartomeu de Puigdoluc, en tant que sotscol·lidor del bisbat de Mallorca, consignà haver rebut 2.726 ll. 12 s. 6 d.m., quantitat de la qual es descomptava la tercera part pertanyent a la Cambra Apostòlica (22-III-1385). També estem informats de la dècima anual de 1378, de la qual tingué cura el mateix canonge: al corresponent albarà es consigna una rebuda de 1.102 ll., 16 s. (27-III-1385). De 1383 es fa referència a la dècima d'un any que fou atorgada, segons es diu, pel Capítol de la Seu de Mallorca al llavors infant Joan («per sustentació de la seva casa») i també en ajuda del regne de Sardenya, segons el reconeixement que es va fer a favor de Nino dez-Lledó, canonge de la dita Seu (1-III-1387). Això no obstant, en relació amb la col·lecta d'aquestes dues dècimes, més endavant es fa al·lusió a les moltes contrarietats interposades pels eclesiàstics, d'aquí el nou compte que l'esmentat sotscol·lidor va haver de presentar de diverses quantitats que havien quedat pendents de cobrament.⁶⁵

Com se sap, el monarca, aprofitant la situació creada pel Cisma d'Occident, acabà intervenint sobre els drets pertanyents a la Cambra Apostòlica.⁶⁶ Durant el 1380-1381, el procurador reial de Mallorca (aleshores Ferrer Gilabert) va rebre l'encàrrec de segrestar els béns dels clergues absents que rebien rendes i beneficis al dit Regne.⁶⁷ Des de 1382, apareixen diverses rendicions de comptes concernents a l'administració dels drets pertanyents a la dita Cambra: cada administrador territorial n'havia de respondre al col·lidor general, tal com es posa de manifest a través de l'albarà expedit a favor del prevere Jaume ça-Quintana pel que havia rebut d'aquests drets a la ciutat i bisbat de Mallorca i restants

⁶² En aquest cas, el comissari consigna una rebuda de 2.800 fl., ja que els restants 200 fl. van ser assegurats de pagar a la Tresoreria.

⁶³ Vegeu P. CATEURA, «La contribución confesional», cit., pàg. 136.

⁶⁴ Això, segons certa avinença subscripta amb el rei el 1348; cf. P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 130.

⁶⁵ Rebudes poc més de 123 ll.m. (23-V-1388).

⁶⁶ Sobre això, vegeu *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*, 2 vol., Barcelona, 1986.

⁶⁷ Per aquesta raó, rebé poc més de 555 ll.m. (17-IV-1386).

illes, des de l'octubre de 1382 fins al maig de 1384.⁶⁸ Semblantment, apareix un altre reconeixement respecte dels arrendaments que rebia l'arquebisbe de Tarragona a Eivissa i Formentera, comptat, en aquest cas, des de l'abril de 1382 fins al mateix mes de 1386.⁶⁹ El darrer albarà que trobem referit a aquesta qüestió consigna una rebuda de prop de 500 ll.m. fiscalitzades a Mateu de Loscos, escrivà de la Procuració Reial, quan fou comissionat el 1386 a rebre totes les rendes de prelats i altres béns vagants d'eclesiàstics, tant al bisbat de Mallorca com a Menorca i Eivissa (en aquest cas, per les rendes de l'arquebisbat de Tarragona), comptat des de l'agost de 1386 fins al juliol de 1387 (4-V-1389). En suma, es tractava d'una via més d'ingressos que en part serviria per compensar els efectes de les alienacions practicades sobre el Patrimoni Reial.

Finalment, no volem passar per alt la utilitat d'aquests registres a l'hora de conèixer les equivalències monetàries, per exemple, pel que fa al valor del florí d'Aragó (respecte de la moneda mallorquina)⁷⁰ i sobretot pel que fa al ral d'or mallorquí (vegeu taula III). Així, durant el tercer quart del segle XIV (concretament, entre 1349 i 1373), podem observar una tendència clarament inflacionista d'aquesta moneda, en tant que experimentà una revaloració —en relació amb la moneda de compte— del 24%. Aquestes dades mostren el procés previ a la disposició presa el 1379 per la qual el ral d'or quedà fixat en 20 sous.⁷¹ En tot cas, el comportament monetari no fa sinó expressar la situació de crisi d'aquesta època, juntament amb la pesta, la guerra i la desorbitada pressió fiscal derivada dels mateixos conflictes bèl·lics, aspectes —tots ells— que hem pogut veure reflectits en major o menor grau a través dels registres del racional.

De tota manera, les possibilitats d'aquesta font ni de molt queden esgotades. Alguns temes podrien ser aprofundits, per la qual cosa caldria dur a terme un buidatge més exhaustiu de tota la informació continguda en aquests registres. Així mateix, una altra línia de recerca seria ampliar el marc cronològic a altres períodes diferents del considerat en aquesta ocasió.

⁶⁸ Es consigna una rebuda de poc més de 1.322 ll.m. (24-X-1384).

⁶⁹ Reconeixement fet al donzell Pedro Martínez de Biscarra i a Guillem dez-Vall, d'Eivissa, en tant que arrendataris d'aquestes rendes (22-VI-1386). Més endavant, consta el lliurament d'algunes quantitats al collidor general dels drets de la Cambra Apostòlica: 400 florins de l'arquebisbat de Tarragona (on segurament també hi hauria inclòs el procedent d'Eivissa) i 50 florins del bisbat de Mallorca (8-V-1387).

⁷⁰ Així, per exemple, el 1371, un florí es canviava a raó de 14 s. 8 d. de mallorquins menuts (9-XII-1373). Segurament que, a partir d'una recerca més exhaustiva, es trobarien més referències d'aquest tipus.

⁷¹ Cf. P. CATEURA, *Política y finanzas*, cit., pàg. 164. Com se sap, aquesta moneda fou substituïda, en temps de Joan I, per florins.

ANNEX

Taula I. Rendicions de comptes dels procuradors reials

A. Mallorca

Nom	Període	Localització	Data de rendició
Arnau Burguès / Bertran Roig	1-IV-1347 / 30-IV-1348	reg. 643, f. 48 r-49v	24-I-1358
Francesc de Portell / [Jaume Negre]	IV-1348 / XII-1359	reg. 644, f. 9 v-12v	20-IV-1362
Gispert de Camplonc	1-II / 10-V-1361	reg. 643, f. 222 r-223r	12-X-1361
Guillem de Casesdavall, escrivà	11-V / 24-XII-1361	reg. 644, f. 81v-82v	10-XII-1362
Ferrer Gilabert	1-IV-1362 / 31-XII-1367	reg. 645, f. 178r-180v	25-VII-1368
íd., escrivà	1-I-1368 / 23-V-1369	reg. 646, f. 111r-112v	30-IV-1371
Bernat Bugatell, notari / Jaume Eimeric, mercader	24-V-1369 / 22-X-1370	reg. 646, f. 273v-274v	22-IV-1373
Berenguer Llobet, escrivà de MR	22-X-1370 / IV-1372	reg. 647, f. 15r-16v	13-IV-1373
Ferrer Gilabert	17-X-1373 / XII-1378	reg. 649, f. 235v-238r	28-I-1380
íd.	1-I-1379 / 31-XII-1383	reg. 651, f. 259r-261r	28-IX-1384
íd.	1-I-1384 / 23-II-1385	reg. 652, f. 116r-117v	30-VI-1386
Berenguer Llobet	12-IV-1385 / 30-IV-1387	reg. 653, f. 238r-239r	3-VII-1389

B. Menorca

Nom	Període	Localització	Data de rendició
Guillem de Perets, de Ciutadella	25-III-1383 / 24-III-1387	reg. 653, f. 172r-174r	28-IX-1388

C. Eivissa

Nom	Període	Localització	Data de rendició
Berenguer Salvador, notari	1-VI-1352 / XII-1353	reg. 647, f. 55r-56r	8-XI-1373
Bernat Tarraça	1-V-1368 / IV-1376	reg. 647, f. 54r-55r	10-XI-1373
íd.	1-V-1376 / 5-VIII-1381	reg. 653, f. 38r-39r	27-IV-1387

Taula II. Nòmina d'illencs identificats en els registres del mestre racional⁷²

Nom i procedència	Localització
Àger (o Daguer), Ramon d', cavaller, de Mallorca	reg. 644, f. 251v-252r
Alboreda, Guillem, de Mallorca	reg. 646, f. 19r-v.
Bernat, Pere, ciutadà de Mallorca	reg. 646, f. 275r
Borraça, Guillem, de Mallorca	reg. 644, f. 105r-107r
Ciges, Guillem de, habitant de Mallorca	reg. 644, f. 252r-253r
ça-Coma, Berenguer, de Mallorca	reg. 652, f. 78r-79r
Company, Bernat, mercader, de Mallorca	reg. 646, f. 65r-66r
dez-Lledó, Nino, sagristà de la Seu de Mallorca	reg. 653, f. 22r-23r
dez-Vall, Guillem, d'Eivissa	reg. 652, f. 106r-107v
Ferrer, Nicolau, habitant d'Eivissa	reg. 646, f. 73r-74r
Maçanet, Bonanat, ciutadà de Mallorca	reg. 645, f. 168v-169r
Miralles, Pere, ciutadà de Mallorca	reg. 646, f. 251r
Puigdoluc, Bartomeu de, canonge, de Mallorca	reg. 651, f. 286v-287v / reg. 653, f. 148r-v.
ça-Quintana, Jaume, prevere, de Mallorca	reg. 651, f. 269r-270r
Roig, Joan, ciutadà de Mallorca	reg. 645, f. 230r-v. / reg. 646, f. 78r
Rossinyol, Pere, ciutadà de Mallorca	reg. 644, f. 105r-107r
Segarra, Bartomeu, mercader, de Mallorca	reg. 642, f. 17v
Serra, Bernat, de Mallorca	reg. 643, f. 216v-218v
Vilafranca, Bartomeu de, ciutadà de Mallorca	reg. 642, f. 215r-v.

Any de referència	Equivalència	Localització
1349	11 s. 5 d. malla m.b.	reg. 642, f. 53r-54r
1354	12 s.b.	reg. 642, f. 271v-272v
1361-62	13 s. 4 d.b.	reg. 644, f. 54v-55r
1366	14 s.b. / 13 s. 8 d.b.	reg. 645, f. 30v-31v
1373	15 s. 1 d. m.b.	reg. 647, f. 145v-146r

Taula III. Equivalències del ral d'or mallorquí en moneda barcelonesa

⁷² Exclosos els membres de la família reial mallorquina i tots aquells que exerciren algun càrrec de l'administració del Regne

Nota final: referent a les Lleis palatines, voldríem afegir-hi un aspecte de matís i és que, a partir de la lectura dels capítols dedicats al Mestre Racional, es podria pensar que tal ofici fou instituït pel mateix Jaume III. Fos com fos, aquests capítols són bastant extensos a l'hora de precisar les seves funcions, ja que, entre altres coses, ens informen dels funcionaris que li havien de retre compte, de la forma com havia de liquidar aquests comptes, del balanç que n'havia de fer al final de la seva gestió i de la documentació generada, amb referències a quatre tipus de registres: llibre de notaments comuns, d'afinaments de comptes, ordinari i llibre d'èpoques i albarans, que seria l'equivalent a la sèrie documental que ens ha servit de base en aquest article. Totes les escriptures eren fetes pel seu escrivà, el qual podia substituir-lo durant les seves absències: per a més detalls, vegeu M. DURLIAT ET ALII, *Jaume III rei de Mallorca. Lleis Palatines / Iacobi III Regis Maioricarum. Leges Palatinae*, 2 vols., Palma, 1991, pp. 43-44, 107-108. El Regne de Mallorca no tornaria a tenir un Mestre Racional propi fins a mitjan del segle XV, a propòsit d'un privilegi concedit per Alfons el Magnànim el 18-I-1451; cf. S. CUNCHILLOS, "Nombramiento de Gaspar de Pachs, como primer Maestro Racional del Reino de Mallorca (A. 1451)", *Medievalia*, 8 (1989), pp. 163-75. Amb tot, és possible, com adverteix l'autora d'aquest article, que tal nomenament no arribés a tenir plena efectivitat.